

Les sources manuscrites de la théorie de la musique
(S. IX-XVI)

Magistri Boetii *Ars musicae*

cura et studio Christian Meyer
2013

Pesaro, Biblioteca Oliveriana
1336, f. 21v-26r
Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz
Theol. lat. qu. 261, f. 38v

P 21v – B
38v

¹Incipit ars musicae excellentissimi magistri Boetii.

²Tractatum hunc musicae ex multis libris domino inspirante collegi, et primo quidem ad dei laudem et gloriam et honorem libellum composui, ³deinde ad eorum precipue eruditionem qui laudis sacrificium in ecclesia iuxta illud propheticum totis viribus satagant domino ymolare : ymola deo sa<crificium> lau<dis> et se<pties> in die la<udem> d<ixi> t<ibi> et idem propheta in persona domini : sacrificium laudis ho<norificabit> me. ⁴In hoc libello non omnia que sunt artis musicae continentur, sed tantummodo levia quedam, utilia et necessaria ad eorum instructionem, qui in ecclesiis debent divinum officium celebrare. ⁵Quisque igitur cupit hanc cantandi scienciam veraciter habere et ad eius perfectionem duce Christo pertingere, hunc libellum perfecte discat et memorie commendatum diligenter studeat conservare.

Les sigles des traités cités dans l'apparat critique sont ceux du *Lexicon musicum Latinum* (München, 1992-). <http://www.lml.badw-muenchen.de/info/edition.htm>

3 (ymola... laudis) Ps. 49, 14 ; (septies... tibi) Ps. 118, 164 ; (sacrificium... me) Ps. 49, 23

1 musicae om. P | Incipit-Boetii add. B

⁶Primo itaque videndum est breviter quid sit musica. ⁷Musica est veraciter canendi scientia et facilis ad canendi perfectionem via. ⁸Vel: Musica est peritia modulationis, sono cantuque consistens. ⁹Et dicta est musica per derivationem a musis, i. a querendo. ¹⁰Nam muse appellatae sunt *apo to masu*, i. a querendo, eo quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum et vocis modulatio quereretur. ¹¹Fuit autem musicae artis inventor Iubal, qui fuit de stirpe Cayn ante diluvium. ¹²Greci vero Pitagoram dicunt huius artis invenisse peritia ex maleorum sonitu cordarum extensione percussa.

¹³Musicae autem partes sunt tres, scilicet armonia, ritimica et metrica. ¹⁴Armonia est modulatio vocis et concordantia plurimorum sonorum vel coaptatio. ¹⁵Hec prima pars musicae aliis pretermisissis ex variis vocum coniunctionibus constat et pertinet ad omnes qui voce propria canunt. ¹⁶Hec ex animo et corpore motum facit, ex motu sonum ex quo colligitur musica, que in homine vox appellatur.

¹⁷Est autem vox aeris per linguam percussio, que per quosdam gutturis partes, que artarie | vocantur, ab animali profertur.

P 22r

7 Ps.-ODO dial. p. 252a

8-9 (musica est... musis) + 10 ISID. etym. 3, 15, 1

11-12 (Iubal qui...) ISID. etym 3, 16, 1

13 ISID. etym 3, 18, 1

14 cf. VOCAB. MUS. 82-83 (S. XI) Prima divisio musicae armoniaca dicitur, id est modulatio vocis; armonia enim est concordantia plurimorum sonorum (éd. Chr. Meyer, Sh. Nishimagi, *Tractatuli*, p. 255)

15 (ad omnes... canunt) ISID. etym. 3, 20, 1

16 ISID. etym. 3, 20, 1

17-21 Boethius, *In librum Aristotelis Peri hermeneias commentarii* (editio secunda), ed. C. Meiser (Leipzig: Teubner, 1880), lib. 1, p. 4, l. 18-28

17 aeris] aieris BP

¹⁸Sunt enim quidam alii soni, qui eodem perficiuntur flatu, quos lingua non percutit, ut est tussis. ¹⁹Hec enim flatu quodam fit per arterias <egregiente>, sed nullis subiacet elementis, scribi enim nullo modo potest. Quocirca vox hec non dicitur sed sonus tantum. ²⁰Illa quoque potest esse diffinitio vocis, ut eam dicamus esse sonum cum quadam ymaginatione significandi. ²¹Tussis vero cum sonus sit, nullius significationis causa <subrepat potius quam> profertur. ²²Fit autem vox plectro lingue a pulsu, IIII dentium, repercussione duorum labiorum, concavo gutturis <et> adiutorio pulmonis, qui[a] velut follis aerem in se accipit et remittit. ²³Omnis autem vox articulata est aut confusa. ²⁴Articulata est que litteris aut figuris aliquibus potest representari, ut vox hominis. ²⁵Confusa est que scribi nullo modo potest nec sub figuris aliquibus valet aliquomodo comprehendi, ut latratus canis, tussis, fragor arborum vel strepitus pedum.

²⁶Tam Antiquorum autem quam Modernorum auctoritate musicorum voces, quibus omnium multiformitas cantuum contexitur, VI esse noscuntur, scilicet *ut re mi fa sol la*, que per has VII licteras scilicet .A. .B. .C. .D. .E. .F. .G. denotantur. ²⁷Que cum licteris ita capitalibus scripte reperiuntur, dicuntur graves quia gravem cantum sive demissum faciunt. ²⁸Cum vero replicantur hoc modo licteris simplicibus : .a. .b. .c. .d. .e. .f. .g., tunc dicuntur

²² Remigius Autissiodorensis, *Commentum Einsidlense in Donati Artem minorem* (recensio brevis), c. 25, éd. W. Fox (1912), p. 17 l. 15.- cf. BERNŌ prol. 2, 1

²³⁻²⁵ cf. Donatus, *Ars grammatica* (Ars maior I, c. 1 : « articulata est quae litteris comprehendi potest, confusa quae scribi non potest », ed. Keil, 1864, p. 367, l. 6)

²⁶ cf. Siena, Bibl. Com. L. V. 36, f. 1v

¹⁸ soni] toni B *ante corr.* P | quos] quis P | lingua vero] linguarum B | vero *lect. dub.* P

¹⁹ hec... hec] hic... hec (*dub.*) B, *lect. dub.* P

²⁵ sub figuris] *desinit* B

acute, quia acutum sive altum cantum efficiunt respectu precedentium.²⁹ Sed cum iterum hec bis scripte repetuntur .a. .b. .c. .d., dicuntur superacute, quia cantum acutiorem et altiorem ceteris efficiunt.³⁰ Et istum tetracordum superacutorum post inventionem musicae fuit additum, ut maior diversitas cantuum fieri posset.

³¹Quibus tamen VII litteris preponitur gamma grecum a modernis adiunctum, ut ad primam litteram scilicet .A. tonum habeat et ad .G. grave diapason reddat et enim secundus tonus plenum perfectum descensum habeat.³² Et greca littera ille prepositur, quia Greci fuerunt primi inventores huius artis, vel ut notaretur diversitas inter litteras.³³ Sortitur enim nomen a sequenti littera .G., que est VIII^a sibi, et ne eadem littera .G. bis inter graves habetur, .C. grecum scribitur.

³⁴Ponitur quoque .b. rotundum in accutis et superacutis inter .a. et .h. quadratum et dicitur .b. rotundum.³⁵ .h. vero quadratum dicitur .h.mi.³⁶ Sed ubicumque unum amictitur alium reicitur utrumque enim .b. .h. in eadem neuma non iungitur.³⁷ In eodem vero cantu maxime .b. rotundum utimur, in quo .F. .f. amplius continuatur gravis vel acuta ubi et quandam confusionem et transformationem facere videtur, ut .G. sonet protum, .a. deuterum.³⁸ Quia tamen ipsum .b. rotundum non est de computo VII naturalium litterarum, non debet per se spacium aut lineam occupare nec locum naturaliter habere.³⁹ Vocatur enim apud Grecos .b. rotundum synemenon.⁴⁰ Hoc est accidens vel

³² (quia-litteras) AMERUS 2, 2

³⁶⁻³⁷ (in eadem...) GUIDO micr. 3, 12-14

³¹ gamma] cama *cod.* | adiunctum] aiunctum *cod.*

37 quandam] quadratum .b. *cod.*

accidentale.⁴¹ Cum igitur non proprium neque naturale sed possit adesse vel abesse sine corruptione subiecti, ubi necessarium fuerit apponitur, ubi vero cantus ad suam naturam recurrerit auferatur.⁴² Fuit autem inventum .b. rotundum quia .F. cum quarta ad se lictera, scilicet .h. | quadrata, tritono differente et impediante nequibat habere concordiam nec respondere sibi poterat per aliquam symphoniam.⁴³ Hinc est quod ad temperandum et removendum duritiam et dissonantiam tritoni quandoque super .f. naturaliter invenitur, .b. rotundum inter .A. et .h. quadratum ponitur.⁴⁴ Fuit etiam inventum propter varietatem cantuum efficiendam.⁴⁵ Cum enim per illud .b. quadratum sepe fecit transitus, fiebat frequenter idemptitas et repetitio eiusdem soni vel vocis.⁴⁶ Ideoque, ne tedium audientibus inferret, loco .h. quadrati .b. rotundum appositum fuit ut sua varietate et dulcedine audientium animas delectarent.⁴⁷ Dicuntur autem .h. quadratum et .b. rotundum propter talem formam, .b. durum et .b. molle propter sonum.

⁴⁸ Sciendum quoque est quod inter .A. et .B. graves a quibusdam aliquando .b. rotundum ponitur, ut item plurimum cantuum dissonantia maxima evitetur.⁴⁹ Sunt denique quidam cantus, qui nunquam recte vel consonanter cantantur quando in ipsis gravibus licteris notati reperiuntur, nisi .b. inter .A. et .B. graves ponitur,⁵⁰ ut *Sacerdotes dei* et *Dicit dominus ego cogito cogitationes pacis* et consimiles introitus, et graduale *Salvum fac servum tuum* in prima voce Feria VI^{<a>} IIII^{<or>} Temporum in XL^a, et postcommunio *Per signum crucis*, et plures alii cantus in

41 ANON. La Fage I 13, 7-9

42 (.f.-concordiam) GUIDO micr. 8, 11

44-47 AMERUS 18, 1

41 possit] post sit *cod.*

42 tritono] vero *cod.* | poterat *lec. dub.*

43 invenitur] invenit *lect. dub.* | ponitur] ponit *cod.*

antiphonario diurno.⁵¹ In nocturnis etiam sunt aliqua responsoria sicut *Locu<tu>s est dominus ad Abra<h>am dicens* in loco illo: « monstravero tibi », et quedam alia secundi vel VI^{<di>} toni cum ad +...+tum VI^{<us>} tonus descendit.

⁵²Cum igitur nihil aliud sit armonia sive musica quam dulcis copulatio vocum, quando expedit in cantu .b. rotundum, ibidem cum euphonie secure interponatur, et quando non expedit, dimictatur.⁵³ Ponuntur itaque per ordinem universaliter in manu lictere musicales XXIIe, quarum sunt XVIII naturales et IIII accidentales +non ...us+ adiuncte scilicet <et> .b. ro<tundum> in tribus locis.

⁵⁴Quis ergo artis musicae documentum voluerit habere perfecte, necesse est ut primo usum manum exerceat et sepe meditare prout voces in manu et littere ordinantur donec naturas et mutationes vocum perfecte cognoscat.

⁵⁵Disponuntur autem in manu voces cum litteris hoc modo: .Γ.ut, .A.re, .B.mi, .C.faut, .D.solre, .E.lami, .F.faut, .G.solreut, .a.lamire, .b.fa.♮.mi, .c.solfaut, .d.lasolre, .e.lami, .f.faut, .g.solreut, .♯.lamire, .♭.fa.♭.mi, .♮.solfa, .♯.lasol.⁵⁶ Quando autem ponitur .b. rotundum inter .A. et B. grave tunc dicitur sicut incipiendo in nodo pollicis exterius faut, .Γ.reut, .A.mire, .B.fa.♮.mi, .C.solfaut etc. sicut dictum est.

⁵⁷Prefate autem lictere et voces per lineas et spatia taliter disponuntur: ⁵⁸.Γ.ut n linea, .A.re in spatio, .B.mi in linea, .C.faut in spatio, .D.solre in linea, .E.lami in spatio, .F.faut in linea, .G.solreut in spatio, .a.lamire in linea, .b.fa.♮.mi in spatio, .c.solfaut in linea, .d.lasolre in spatio, .e.lami in linea, .f.faut in spatio, .g.solreut in linea, .♯.lamire in spatio, .♭.fa.♭.mi in linea,

58-61 ANON. La Fage I 2, 3-5

51 +...+tum]

53 [non ...] | adiuncte] aiuncte *cod.*

.ξ.solfa in spatio, .d.lasol in linea. ⁵⁹Notandum vero quod lictere, que in gravibus in linea denotantur, in acutis in spatio demonstrantur, et que in accutis in spatio sunt notate in superacutis in linea sunt descripte. ⁶⁰Hec tamen a memoria semel impressum non excidat que lictere sint in spatio et que in linea, quoniam hoc scire utpote fundamentum rei maximam vim et utilitatem tribuit. ⁶¹Sic<ut> neglectum a canendi peritia alienum esse compellitur.

P 23r

⁶²Sciendum quoque est quod omnes predictae voces in tribus tamen licteris oriuntur, scilicet in .C. vel in .F. vel in .G. ⁶³Et plures licet voces sint in eadem lictera, omnes tamen sicut diversa<m> habent originem, ita diversum modum proferendi. ⁶⁴Omnes namque voces habentes originem in .C. proferuntur per naturam, i. per proprias voces. Et que oriuntur in .F. proferuntur per .b. molle, <in> .G. quoque <per .h.> quadrum.

⁶⁵Igitur in .Γ.ut una <est> lictera, scilicet .Γ., et una vox, scilicet *ut* <que> profertur per .h. quadrum et habet originem in .Γ.ma.ut.

⁶⁶In A.re una est lictera, scilicet .A., et una vox, scilicet *re* que profertur per .h. quadrum et habet originem in .Γ.ut.

⁶⁷In .B.mi una est lictera, scilicet .h., et una vox, scilicet *mi*, que profertur per .h. quadrum et habet originem in .Γ.ut.

⁶⁸In .C.faut, una est lictera, scilicet .C., et due voces, scilicet *fa* et *ut*. *Fa* profertur per .h. et habet originem in .Γ.ut, *ut* profertur per naturam et habet originem in .C.faut.

⁶⁹In .D.solre una est lictera .D. et due sunt voces *sol* et *re*. *Sol* profertur per .h. quadratum et habet originem in .Γ.ut. *Re* profertur per naturam et habet originem in .C.faut.

⁷⁰In .E.lami una est lictera, scilicet .E., et due voces, scilicet *la* et *mi*. *La* profertur per .h. quadratum et habet originem in .Γ.ut. *Mi* profertur per naturam et habet originem in .C.faut.

59 quod] quia *cod.*

⁷¹In .F.faut una est lictera, scilicet .F., et due voces, scilicet *fa* et *ut*. *Fa* profertur per naturam et habet originem in .C.faut. *Ut* profertur per .b. molle et habet originem in .F.faut.

⁷²In .G.solreut una est lictera, scilicet .G. et tres voces, scilicet *sol*, *re*, *ut*. *Sol* profertur per naturam et habet originem in .C.faut. *Re* profertur per .b. mollem et habet originem in .F.faut. *Ut* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut.

⁷³In .a.lamire una est lictera, scilicet .a. et tres voces, scilicet *la*, *mi*, *re*. *La* profertur per naturam et habet originem in .C.faut, *mi* profertur per .b. molle<m> et habet originem in .F.faut. *Re* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut.

⁷⁴In .b.fa.h.mi due sunt lictere, scilicet .b. rotundum <et> .h. quadratum, et due voces, scilicet *fa* et *mi*. *Fa* profertur per .b. mollem et habet originem in .F.faut, *mi* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut.

⁷⁵In .c.solfaut una est lictera, scilicet .c., et tres voces, scilicet *sol*, *fa*, *ut*. *Sol* profertur per .b. molle<m> et habet originem in .F.faut. *Fa* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut. *Ut* profertur per naturam et habet originem in .C.solfaut.

⁷⁶In .d.lasolre una est lictera, scilicet .d. et tres voces, scilicet *la*, *sol*, *re*. *La* profertur per .b. molle et habet originem in .F.faut. *Sol* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut. *Re* profertur per naturam et habet originem in .C.solfaut.

⁷⁷In .e.lami una est lictera, scilicet .e., et due voces *la*, *mi*. *La* profertur per .h. quadratum et habet originem in .G.solreut, *mi* profertur per naturam et habet originem in .c.solfaut.

⁷⁸In .f.faut una est lictera, scilicet .f., et due voces, scilicet *fa*, *ut*. *Fa* profertur per naturam et habet originem in .c.solfaut. *Ut* profertur per .b. molle et habet originem in .f.faut.

⁷⁹In .g.solreut una est lictera, scilicet .g., et tres voces, scilicet *sol* *re* *ut*. *Sol* profertur per naturam et habet originem <in>

.c.solfaut. *Re* profertur per .b. molle et habet originem in .f.faut. *Ut* profertur per .h. quadratum et habet originem in .g.solreut.

⁸⁰In . \dot{a} .lamire una est lictera, i. . \dot{a} ., et tres voces *la, mi, re*. *La* profertur per naturam et habet originem in .c.solfaut. *Mi* profertur per .b. molle et habet originem in .f.faut. *Ut* profertur per .h. quadratum | et habet originem in .g.solreut.

P 23v

⁸¹In . \flat .fa. \flat .mi sicut dictum est in alio .b.fa.h.mi.

⁸²In . ξ .solfa una est lictera, scilicet . ξ ., et due voces scilicet *sol, fa*. *Sol* profertur per .b. molle et habet originem in .f.faut. *Fa* profertur per .h. quadratum et habet originem in .g.solreut.

⁸³In . \dot{d} .lasol una est lictera, scilicet . \dot{d} . et due voces scilicet *la, sol*. *La* profertur per .b. molle et habet originem in .f.faut. *Sol* profertur per .h. quadratum et habet originem in .g.solreut.

⁸⁴Viso quomodo omnes singule proferuntur, videndum est quomodo propter ascensum et descensum earum de uno cantu in alium variantur. ⁸⁵Sed primo notandum est quod quodcumque mutacio finitur in una inferiororum, scilicet *ut, re, mi*, dicitur propter ascensum. ⁸⁶Quando vero finitur in una superiorum, scilicet *fa, sol, la*, dicitur propter descensum. ⁸⁷Mutationes itaque vocum taliter variantur.

⁸⁸. Γ .ut, .a.re, .h.mi non habent mutationes quia de sola voce non potest fieri mutatio.

⁸⁹In .C.faut due sunt mutationes, scilicet *fa ut* et *ut fa*. *Fa ut* propter ascensum de .h. quadrato in naturam, *ut fa* propter descensum de natura in .h. quadratum.

⁹⁰In .D.solre due sunt mutationes, scilicet *sol re* et *re sol*. *Sol re* propter ascensum de .h. quadrato in naturam, *re sol* propter descensum de .b. natura in .h. quadratum.

⁹¹In .E.lami due sunt mutationes, scilicet *la mi* et *mi la*. *La mi* propter ascensum de .h. quadrato in naturam, *mi la* propter descensum de natura[m] in .h. quadrum.

⁹²In .F.faut due sunt mutationes, scilicet *fa ut* et *ut fa*. *Fa ut* propter ascensum de naturam in .b. molle, *ut fa* propter descensum de .b. mollem in naturam.

⁹⁰ propter¹] per *cod.*

⁹³In .G.solreut VI sunt mutationes, scilicet *sol re*, et *re sol*, *sol ut* et *ut sol*, *re ut* et *ut re*. *Sol re* propter ascensum de naturam in .b.molle, *re sol* propter descensum de .b. molle in naturam, *sol ut* propter ascensum de natura in .h. quadratum, *ut sol* propter descensum de .h. quadratum in naturam, *re ut* propter ascensum de .b. molle in .h. quadratum, *ut re* propter descensum de .h. quadrato in .b. molle.

⁹⁹In .a.lamire, VI sunt mutationes : *la mi*, *mi la*, *la re*, *re la*, *mi re* et *re mi*. *La mi* propter ascensum de naturam in .b. molle, *mi la* propter descensum de b molle in naturam, *la re* propter ascensum de naturam in .h. quadratum, *re la* propter descensum de .h. quadrato in naturam, *mi re* propter ascensum de .b. molle in .h. quadratum, *re mi* propter descensum de .h. quadrato in .b. molle.

¹⁰⁰In .b.fa.h.mi non sunt mutationes quia *fa* non potest mutari in *mi* nec *mi* in *fa* propter semitonium.

¹⁰¹In .c.solfaut VI sunt mutationes, scilicet *sol fa* et *fa sol*, *sol ut* et *ut sol*, *fa ut* et *ut fa*. *Sol fa* propter ascensum de .b. molle in .h. quadrum, *fa sol* propter descensum de .h. quadro in .b. molle, *sol ut* propter ascensum de .b. molle in naturam, *ut sol* propter descensum de naturam in .b. molle, *fa ut* propter ascensum de .h. quadro in naturam, *ut fa* propter descensum de naturam in .h. quadrum.

¹⁰²In .d.lasolre sunt VI mutationes, scilicet *la sol*, *sol la*, *la re*, *re la*, *sol re* et *re sol*. *La sol* propter ascensum de .b. molle in .h. quadratum, *sol la* propter descensum de .h. quadrato in .b. molle, *la re* propter descensum de .b. molle in naturam, *re la* propter descensum, *sol re* propter ascensum de .h. quadrato in naturam, *re sol* propter descensum de naturam in .h. quadrato.

¹⁰³In .e.lami, in .f.faut, in .g.solreut, in .a.lamire, in .b.fa.h.mi sicut dictum est superius.

¹⁰⁴In .e.solfa | due sunt mutationes, scilicet *sol fa* et *fa sol*. *Sol fa* propter ascensum de .b. molle in .h. quadratum, *fa sol*, propter descensum de .h. quadrato in .b. molle.

¹⁰⁵ In .j.lasol due sunt mutationes, scilicet *la sol* et *sol la*. *La sol* propter ascensum de molle .b. in .h. quadrato, *sol la* propter descensum de .h. quadrato in .b. molle.

¹⁰⁶ Dicto quomodo voces singule proferantur et quomodo ascendendo vel descendendo proprie transmutentur, videndum est de VII vocibus consonantibus ex quibus musica tota consistit.

¹⁰⁷ Sciendum itaque est quod vocum quedam dicuntur simplices, quedam composite. ¹⁰⁸ Simples dicuntur singule per se prolatae sive assensu[m] vel descensu et dicuntur tantum *fa* vel *mi* et sic de aliis. ¹⁰⁸ Composite dicuntur omnes consonantes et dicuntur consonantes quasi simul sonantes. ¹¹⁰ Nam si vox voci ascendendo vel descendendo iungatur, statim consonantia resonabit, ut si dicam *fa sol* vel *sol fa, ut re vel re ut*, et sic de aliis. ¹¹¹ Unde et a quibusdam coniunctiones non immerito appellantur, a quibusdam consonantie, a quibusdam etiam simphonie. ¹¹² Consonantium autem vocum sunt VII differentie sive symphonie ex quibus tota armonia consistit, scilicet tonus, semitonus, ditonus et semiditonus, diatessaron, diapente, diapason. ¹¹³ In nullo enim cantu aliis modis vox voci coniungitur <ascendendo> [vel remictendo] vel descendo.

¹¹⁴ Prima igitur vocum consonantia est cum inter duas voces unus est tonus. ¹¹⁵ Potest autem tonus multimode diffiniri sic: tonus est legitima spacii magnitudo distans a sono in sonum, ¹¹⁶ vel: tonus est legitimum spacium duarum vocum proximo sibi iunctarum, ¹¹⁷ vel: tonus est maius spatium acuminis vel gravitatis quod fit de littera ad proximam licteram, ¹¹⁸ vel: tonus est plena et perfecta vocis ascensio vel descensio ab una lictera in

¹¹⁵ (tonus est...) SCHOL. ENCH. 3, 7; INCH. UCHUB. 5

¹¹⁶ AMERUS 18, 4

¹¹⁷ ANON. La Fage I 3, 2

¹⁰⁸ singule] et singule *ante corr.*

¹¹¹ coniunctiones] adiunctiones *cod.*

¹¹⁵ multimode *lect. dub.*

aliam licteram sibi proximam, ¹¹⁹ ut ab .A. in .B., vel a .C. in .D., vel a .D. in .E., vel ab .F. in .G., vel a .G. in .a. et sic de singulis licteris exceptis a .B. in .C., vel ab .E. in .F., vel ab .a. in .b. rotundo. Similiter ubicumque. ¹²⁰ Et est sciendum quod quelibet due voces simul iuncte tonum efficiunt, verbi gratia *ut re, re ut, re mi, mi re, fa sol, sol fa, sol la, la sol* exceptis *fa mi* et *mi fa* que simul iuncte ubicumque faciunt semitonium.

¹²¹ Debet autem proferri tonus pleniore et voce rotunda ubicumque. Habent quoque tamen proprium et diversum modum singuli toni quo debent proferri sicut habent cordas proprias et diversas. ¹²² Aliter sibi non differerent adinvicem, sed sicut pronuntiaretur *ut re*, pronuntiaretur *re mi* et *fa sol* et *sol la*. Et ita non esset ulla diversitas inter eos, set essent omnes tantum unius totius si eadem esset omnium prolacio. ¹²³ Est ergo diversa pronun<tia>cio in diversis tonis positus in diversis cordis, sed eadem est pronuntiatio omnium tonorum similium gravium et acutorum. ¹²⁴ Nam sicut proferetur *ut re* in uno loco, ita debet proferi ubicumque, tam in gravibus quam in acutis et superacutis similiter *re mi* et *fa sol* et *sol la*, ¹²⁵ excepto quod toni qui sunt in gravibus licteris, graviter debent proferri quam hii qui positi sunt in acutis, et similiter intelligendum de singulis consonantiis.

¹²⁶ Debent igitur toni singuli sic proferri. Nam *ut re* letus est tonus et leviter debet proferri aliorum comparatione. ¹²⁷ Verbi gratia inpetu fortiter debet proferri :

CD D D E D

¹²⁸ Non vos re-li-quam.

CD D D ED C

¹²⁹ San-ctus Fran-cis-cus

¹²⁰ AMERUS 18, 5

¹²⁸ CAO 3941

¹²⁹ @ *Cantus* 204506

¹²¹ pleniore] pleniore (planiore ?) *cod.*

¹²² unius totius *lect. dub.*

¹³⁰ *Re mi* fortior est tonus et cum quodam <impetu> maxime in principio. ¹³¹ In fine tamen non debet vox nimium protendi sed potius exinaniri sicut huius antiphone prima elevatio monstrat :

D EF G G F E D

¹³² Qui me mi-sit me-cum est

D EF G G E FE D

¹³³ A bi-ma-tu et in-fra

D EF G E

¹³⁴ Ger-mi-na-vit

¹³⁵ *Fa sol* solidus est tonus et fortis, et fortiter debet proferri et solidus pronuntiari tam in elevatione quam depositione, verbi gratia [verbi gratia] :

FF FF G G G FF Ga FF D D

¹³⁶ Spi-ri-tus et a-ni-me iu-sto-rum

F G F F F G F G

¹³⁷ Re-ga-li ex pro-ge-ni-e

G FD E F Fa a G

¹³⁸ Do-mi-nus ab u-te-ro

//////////

¹³⁹ //////////

¹⁴⁰ *Sol la* acutus est tonus et yllaris, et acute et yllariter debet proferri, et fortiter substineri ex//////// in hac antiphona :

F GaG a

¹⁴¹ La-za-rus

132 CAO 4482

133 CAO 1187

134 CAO 2941

136 CAO 5000

137 CAO 4591

138 CAO 2400

141 CAO 3603

132 Qui me misit] quod me insit *cod.*

134 Germinavit] germinante *cod.*

140 sol la] sola *cod.*

FG a Ga

¹⁴²Item dominus⁺

¹⁴³Secunda vocum coniunctio est semitonium quod sic discernitur: ¹⁴⁴semitonium est imperfectum spacium <duarum vocum> proximo sibi iunctarum, vel sic: ¹⁴⁵semitonium est imperfecta spatii magnitudo distans a sono in sonum, vel sic: ¹⁴⁶semitonium est semiplena et imperfecta vocis ascensio vel descensio ab una lictera //// ad proximam, ut a .B. in .C. vel ab .E. in .F. vel ab .a. in .b. rotundo ubicumque. ¹⁴⁷Et dicitur semitonium quasi imperfectus tonus, scilicet minor est tono, voce et spatio sicut patet in musicis instrumentis. ¹⁴⁸Unde et imperfecta <est> eius elevatio et <deposi>tio.

¹⁴⁹Sicut in corda fit, ita parumper in voce protendi debet et non quidem semiplene et voce diminuta debet proferi, sicut huius antiphone prima elevatio probat :

E F G F DEF

¹⁵⁰Iu-bi-la-te de-o

¹⁵¹In depositione sic :

FF F FE D

¹⁵²O- bla-tus est

¹⁵³Debet autem fieri processus de *mi* in *fa* hoc modo. ¹⁵⁴Primo namque debet *mi* fortiter cum quodam impetu incipi et quasi debilitando voce debet leniter et dulciter de *mi* in *fa* procedi, sed, post inceptum *fa* dulciter, debet vox semper fortificari.

¹⁴⁷ cf. AMERUS 18, 6

¹⁴⁹⁻¹⁵⁰ (ita... debet huius... iubilare deo) Ps.-ODO dial. 277a

¹⁵⁰ CAO 3508

¹⁵² CAO 4097

¹⁴² Item] in te ?

¹⁴⁶ proximam *lect. dub.*

¹⁴⁷ imperfectus] imperfecte *cod.* | s. *lect. dub.*

¹⁴⁹ non *lect. dub.* | semiplene] semipleno *cod.*

¹⁵⁴ voce *lect. dub.*

¹⁵⁵ Sciendum tamen est quod secundum sententiam aliquorum semitonia duo sunt, unum minus et aliud maius. ¹⁵⁶ Dividitur siquidem tonus in duas partes sed ita ut quelibet pars eius aut medietatem transcendat aut minor medietate remaneat et utraque ille divisiones semitonia nuncupantur, unum maius et aliud minus. ¹⁵⁷ Que cum in unum convenerint integrum reddunt tonum. ¹⁵⁸ Porro si duo semitonia maiora iungantur excedunt tonum, si duo minora ad eius mensuram nullatenus pertingunt. ¹⁵⁹ Estque semitonium nuncupatum non quod toni sit medietas sed quod semum dici solet quolibet pars eius rei. [rei] <...> in duas partes licet non equaliter divise, ut secundum istam divisionem taliter diffinitur: ¹⁶⁰ semitonium est cum sibi duas voces brevissimo valde iunguntur spatio ita ut vix aliquando discrimen inter eas sentiri possit et istud dictum est minus semitonium. ¹⁶¹ Tonus vero potest dici quasi superfluum, quia in eo est protensior atque perfectio elevatio et depositio sed unde unius imperfectio alterius superfluitatem sive alterius superfluitas alterius imperfectionem moderatur perfecta modulatio ex utroque <latere> perficitur.

P 25r

¹⁶² Dispositio autem tonorum et semitoniorum per lineas et interlineas determinata qua perfecti utuntur musici, talis est. ¹⁶³ Ponuntur primitus duo toni postea semitonii, deinde duo toni, postea semitonium. ¹⁶⁴ Tertio loco adiungitur tritonus, qui super .F. naturaliter et ubicumque invenitur, deinde semitonium,

156-159 (...pars eius rei) HUCBALD. 19

160 (semitonium... possit) HUCBALD. 20

161 (protensior...) PS.-ODO dial. p. 278a

162-164 ANON. La Fage I 3, 5-7

155 sententiam *lect. dub.*

160 duas] dues *cod.* | vix] vis *cod.* | istud] istum *cod.*

162 per lineas et interlineas] per licteras et interlicteras *cod.*

163 toni²] tono *cod.*

postea duo toni et semitonium, deinde tritonus, qui super .f. naturaliter, ut dictum est, reperitur, deinde semitonium et tonus ad ultimum.

¹⁶⁵Nolo autem quod lateat cur tritonus nominetur. ¹⁶⁶Tritonus etenim dicitur eo quod ex tribus tonis constare cognoscitur. ¹⁶⁷Sed ut dispositio tonorum et semitoniorum clarius elucescat, tonus et semitonia per lineas et interlineas subnotabimus, sic : ¹⁶⁸Γ - tonus - A - tonus - B - semitonus - C - tonus - D - tonus - E - semitonus - F - tonus - G - tonus - a - tonus - b - semitonus - c - tonus - c - tonus - e - semitonus - f - tonus - g - tonus - a - tonus - b - semitonus - c - tonus - d [tonus].

¹⁶⁹Tertia vocum coniunctio appellatur <ditonus>. ¹⁷⁰Est enim ditonus spatium duorum tonorum cum inter <duas> voces [et vocem] duo sunt toni sive in elevatione sive in depositione, ut a tertia .C. in quinta .E. et a VI^{<a>} .F. in octavam .a., vel ubicumque invenitur *ut mi* vel *mi ut*, *fa la* vel *la fa*. ¹⁷¹Hec consonantia non dividitur per species quia quocumque te vertes, sive in principio sive in fine, tonum reperies. ¹⁷²Haec autem, sive in elevatione sive in depositione, prona voce et solide debet proferri.

¹⁷³Quarta vocum coniunctio semiditonus appellatur. ¹⁷⁴Est enim semiditonus spatium unius toni et semitoni, id est cum inter duas voces sive in elevatione sive in depositione tonus et semitonus differentiam faciunt, ut inter IIII^{am} .D. <et> VI^{<am>} .F. et inter V^{am} .E. et VII^{am} .G. et ubicumque invenitur *re fa* vel *fa re*, *mi sol* vel *sol mi*. ¹⁷⁵Hec consonantia duas habet species. ¹⁷⁶Prima

165-167 cf. ANON. La Fage I 3, 9-11

171 ANON. La Fage I 4, 2

165 nominetur] nomine *cod.*

167 per lineas et interlineas] per licteras et interlictteras *cod.*

168 B] set *cod.*

170 spatium] spatio *cod.*

172 prona *lec. dub.* | solide] solidum *cod.*

174 vel *sol mi*] et *sol* in *cod.*

constat ex tono et semitonio et fit ab .A. in .C. ¹⁷⁷ Secunda constat ex semitonio et tono et fit ab .B. in .D. ¹⁷⁸ Hec simphonia dulciter et leviter debet proferri et maxime quando semitonium est in fine, ut *re fa* vel *sol mi*. ¹⁷⁹ Quando vero habet in principio tonum, et plena et perfecta voce debet incipi et leviter finiri, et econtra quando in principio semitonium leviter incipi et fortiter finiri. ¹⁸⁰ Et hoc idem intelligendum est de diatessaron et diapente.

¹⁸¹ Dicto de III^{or} vocum coniunctionibus, i. tono, semitonio, dictono et semidictono, per quas voces vocibus coniunguntur, dicendum est de tribus principalibus consonantiis, scilicet diatessaron, diapente et diapason. ¹⁸² Hee dicuntur consonantie quia earum extreme voces primis vocibus consonare noscuntur.

¹⁸³ Diatessaron enim reddit dulcem melodiam, diapente dulciorem, diapason dulcissimam et quandam ut ita dictam idemtitatem vocum. ¹⁸⁴ Hiis tribus consonantiis in discantu et organo organizatores utuntur.

¹⁸⁵ Est autem diatessaron vox quelibet alicui voci coniuncta tam in elevatione quam in depositione differenti a se quarto loco, ¹⁸⁶ vel diatessaron est pronuntiatio, que constat ex gravi et acuto differentiibus a se III^{<or>} loco. ¹⁸⁷ Interpretatur enim diatessaron *de III^{<or>} a dia* quod est *de* et tessaron quod est III. ¹⁸⁸ Constat enim ex quattuor vocibus sive intendatur sive remittatur.

¹⁸⁹ Huius autem consonantie species sunt III. ¹⁹⁰ Prima constat ex tono et semitonio et tono et fit ab .A. in .D. ¹⁹¹ Secunda ex semitonio et duobus tonis et fiat a .B. et in .E. ¹⁹² Tertia constat ex duobus tonis et semitonio et fit | a .C. in .F.

P 25v

182-183 ANON. La Fage I 5, 6

184 ANON. La Fage I 5, 2

186 INTERV. Diapason 27 (ed. Chr. Meyer / Sh. Nishimagi, *Tractatuli*, p. 33-37)

189-192 cf. ANON. La Fage I 5, 16

183 dictam] dicam *cod.*

184 organizatores] organizationes *cod.*

188 remittatur] hemittatur *cod.*

¹⁹³Diapente autem est vox quelibet alicui voci coniuncta differenti a se quinto loco. ¹⁹⁴Interpretatur namque diapente *de V* a *dia* quod est *de* et *penta* quod est V eoquod continet in se V voces tam in elevatione quam in depositione.

¹⁹⁵Huius autem consonantie species sunt IIII. ¹⁹⁶Prima constat ex tono et semitonio et duobus tonis et fit a .D. in .a., secunda ex emitonio et tribus tonis continuis et fit ab .E. in .h., tertia e tribus tonis continuis et semitonio et fit ab .F. in .c. ¹⁹⁷Quarta constat ex duobus tonis et semitonio et tono et fit a .G. in .d.

¹⁹⁸Septima vero et ultima vocum consonantia dicitur diapason in qua diatesseron et diapente coniunguntur. ¹⁹⁹Interpretatur autem diapason *de omnibus* a *dia* quod est *de* et *pason* quod est totum eoquod omnes vocum coniunctiones et consonantias videlicet tonum, semitonium, dictonum, semidictonum, diatesseron et diapente in se contineat. ²⁰⁰Cum enim ab .A. in .D. sit diatesseron et ab eodem .D. in .a. sit diapente, a prima .A. in alteram .a. diapason existat. ²⁰¹Et igitur diapason vox quelibet alicui voci coniuncta differenti a se octavo loco, ²⁰²vel diapason est vox quelibet gravis cum acuta resonans unice. ²⁰³Que voces unice, i. naturaliter, concordantes voces faciunt, quia sunt per omnia eiusdem qualitatis et similitudinis, ut .D. .d. ²⁰⁴Utrumque enim .D. <et> .d. tono et semitonio et duobus tonis remictuntur, unde et in canendo, quantumcumque differentibus locis licere seu voces graves cum acutis vel superacutis multiplicentur, semper tamen eundem cantum <gravem> et acutum et superacutum, unice resonabunt et eadem vocum unitas apparebit. ²⁰⁵Nulla igitur vox cum altera perfecte concordat preter consonantia diapason.

¹⁹³ INTERV. Diapason 15 (ed. Chr. Meyer / Sh. Nishimagi, *Tractatuli*, p. 33-37)

¹⁹⁶⁻¹⁹⁷ cf. ANON. La Fage I 5, 24-27

¹⁹⁸ cf. GUIDO micr. 5, 2

²⁰² INTERV. Diapason 2 (ed. Chr. Meyer / Sh. Nishimagi, *Tractatuli*, p. 33-37)

²⁰³ (per omnia... similitudinis) GUIDO micr. 5, 6

²⁰⁴ (Utrumque... remictuntur) cf. GUIDO micr. 5, 10 ; (eundem cantum... unice) GUIDO micr. 5, 13 ; (eadem... unitas) GUIDO micr. 5, 16

²⁰⁵ GUIDO micr. 5, 24

²⁰⁶ Huius consonantie autem species sunt VII sicut sunt VII lictere musicales.

²⁰⁷ Prima constat ex prima specie diatessaron et ex prima specie diapente et fit ab .A. gravi in .a. acutum.

²⁰⁸ Secunda constat ex secunda specie diatessaron et ex secunda specie diapente et fit ab .B. gravi in .b. acutum.

²⁰⁹ Tertia constat ex tertia specie diatessaron et ex tertia specie diapente et fit a .C. gravi in .c. acutum.

²¹⁰ Quarta ex prima specie diatessaron et quarta specie diapente et fit a .D. gravi in .d. acutum.

²¹¹ Quinta constat ex secunda specie diatessaron et prima specie diapente et fit ab .E. gravi in .e. acutum.

²¹² VI^a constat ex tertia specie diapente et ex III^a specie diatessaron et fit ab .F. grave in .f. acutum.

²¹³ VII^a constat ex III^a specie diatessaron et quarta specie diapente et fit a .G. <gravi in> .g. acutum.

²¹⁴ Sciendum autem est quod licet plures inveniantur species, non est adiectio aliarum, sed earundem repetitio. ²¹⁵ Quattuor enim species +que i... replicantur ...+ respondent III lictis superacutis nihil aliud significant quam primas III species, que sunt a lictis gravibus ad acutas.

²¹⁶ Constat autem hec consonantia diapason ex V tonis et duobus semitonis minoribus, i. que non impleant tonum, ut ab .A. grave in .a. acutum et ita de ceteris consimilibus. ²¹⁷ Et est sciendum quod quocienscumque in aliqua consonantia sunt plura semitonia vel pauciora predictis cassant consonantiam.

207-213 cf. ANON. La Fage I 5, 32-52

214 (non est... repetitio) GUIDO micr. 5, 18

217 AMERUS 19, 6

207 prima¹] tertia *cod.*

210 quarta] secunda *cod.*

212 tertia] quarta *cod.*

213 quarta] secunda *cod.*

215 nihil aliud] nec alium *lect. dub.*

²¹⁸ Omnium autem predictarum consonantiarum formulas et exempla in sequenti figura primo de lictera ad licteram, deinde in cantilenis subscriptis de voce ad vocem providus cantor liquido poterit invenire. ²¹⁹ Et si diligenter studerit eas perfecte memorie commendare peritus cantus si adsit possibilitas vocis leviter poterit esse divina gratia concedente.

220

P 26r

